

Toplumun Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Tutum ve Davranışları: Manisa İli Örneği^a

Gözde Yılmaz^{bc} Derya Şaşman Kaylı^d

Özet

Bu araştırma, toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik davranışlarını ve bu davranışları etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, Manisa merkezde çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 396 kişi yer almış, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılmış ve veriler SPSS 25 programıyla analiz edilmiştir. Katılımcıların bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik olumsuz düşünce davranışları üzerinde, ailesinde ve yakın çevresinde alkol, uyuşturucu madde kullanan ve bağımlılık tedavisi görmüş birinin bulunmasının etkili olduğu tespit edilmiştir. Genel anlamda bakıldığında yakın çevresinde alkol ve uyuşturucu madde kullanan, bağımlılık tedavisi görmüş yakını bulunmayan katılımcıların bu bireylere yönelik olumsuz tutumları daha fazladır. Katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanma durumu ile çocuk sahibi olmama durumunun da, bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik birçok olumsuz tutum ve düşünceyi azalttığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede; bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik toplumdaki ayrımcı tutumların önlenmesi, konuyla ilgili mücadelenin etkin bir şekilde sürdürülmesinde ve bu bireylerin temel hak ve hizmetlerden faydalanabilmesinde oldukça önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Bağımlılık
Tutum
Davranış
Toplum

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 26.01.2020
Kabul Tarihi: 13.03.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.680195

Attitudes And Behaviors of the Society Towards Individuals Using Addictive Substance: Case of Manisa

Abstract

In this study, attitudes towards individuals who use addictive substances and factors affecting attitudes was aim to examined. The study was conducted in Manisa city center on a sample of 396 and a questionnaire developed by the researcher was used as data collection tool, and the collected data was analyzed in IBM SPSS 25.0 software program. It was found that the presence of a person who used alcohol, drugs and addiction treatment in his family and his immediate environment affected the participants' negative attitudes and behaviors towards individuals using addictive substances. Generally speaking, the participants who do not use alcohol or drugs or who have not been treated for addiction are more likely to have negative attitudes towards these individuals. It was found that the participants' smoking, alcohol and drug use status and non-having children status also reduces many negative attitudes and thoughts towards individuals using addictive substances.

Keywords

Addiction
Attitude
Behavior
Society

About Article

Received: 26.01.2020
Accepted: 13.03.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.680195

^a Bu çalışma "Sosyal Hizmet Bakış Açısından Toplumun Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere İlişkin Tutum ve Davranışları: Manisa İli Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b yilmazgozde@gmail.com

^c Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi <https://orcid.org/0000-0002-3331-9304>

^d Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü <https://orcid.org/0000-0001-7949-2332>

Giriş

Madde bağımlılığı, bağımlı bireyi biyolojik ve psikolojik açıdan olumsuz etkilemesinin yanı sıra sosyolojik ve ekonomik boyutları bulunan bir hastalık olması, bireyin içinde bulunduğu aile dinamiklerini ve toplumsal yapıyı da olumsuz etkilemesi nedeniyle günümüzde önemli bir sosyal sorun haline gelmiştir. Özellikle sanayi devrimi ve endüstrileşmeyle birlikte değişen toplumsal yapı içerisinde yaygınlaşmaya başlayan bağımlılık yapıcı madde kullanımı tüm dünyada günden güne artmakta ve bağımlılıkla ilintili psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve politik sorunları da artırmaktadır (Karataşoğlu, 2013; Tamer ve Aydın, 1998).

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin (UNODC) yayımladığı Dünya Madde Kullanım Raporlarına göre, dünya genelinde 2016 yılında 29,5 milyon kişi uyuşturucu bağımlısıyken 2018 yılında bu oranın 31 milyona çıktığı, uyuşturucu madde kullanan kişi sayısının ise 250 milyondan 275 milyona yükseldiği görülmektedir (UNODC, 2016; UNODC, 2018). Ülkemizde ise, Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin (TUBİM) güncel araştırma sonuçlarına göre, madde kullanımına bağlı ölen kişi sayısının her yıl artış göstererek 2015 yılından 2018 yılına kadar 590'dan 941'e yükseldiği tespit edilmiştir (TUBİM, 2018). Bağımlılık yapıcı madde kullanımının ülkemizde ve dünyada gün geçtikçe artması konuyu küresel bir sorun haline getirmekte ve toplumsal refahın sağlanabilmesi için bağımlılıkla mücadelenin önemini ortaya koymaktadır (Akgül ve Kaptı, 2010).

Fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik dinamiklerle ilişkili olarak ortaya çıkan madde bağımlılığı yine bu kavramlarla ilişkili çok boyutlu bir tedavi sürecine sahiptir ve tıbbi tedavinin yanı sıra, psiko-sosyal tedavi ve sosyal rehabilitasyon programlarını da içermektedir (Köknel, 1998). Dolayısıyla böyle bir yapı içerisinde bağımlı bireyin sosyal çevresi ve içinde bulunduğu toplum tarafından nasıl nitelendirildiği tedavi sürecinin etkinliği açısından son derece önemlidir. Günümüzde bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin toplum tarafından olumsuz kalıplarla etiketlenmesi ve dışlanması, bu bireylerin hastalığı kabullenmesini ve tedaviye başlama sürecini geciktirmekte, tedavinin etkinliğini azaltmakta ve tedavi sonrasında bağımlı bireyin sosyal hayata uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Nitekim Türkiye'nin de dâhil olduğu ve on dört farklı ülkede yürütülen bir araştırmada alkol ve madde bağımlılığı toplum tarafından reddedilen ve etiketlenen başlıklar arasında en üst sırada yer almaktadır (Room, Rehm, Trotter, Paglia ve Üstün, 2001).

Madde kullanan bireyler toplum tarafından ahlaksız, suç potansiyeli yüksek, tehlikeli ve saldırgan olarak nitelendirilmektedirler (Husak, 2004; Link, Phelan, Bresnahan, Stueve ve Pescosolido, 1999; Boekel, Brouwers, Weeghel ve Garretsen, 2015; Corrigan, Kuwabara ve O'Shaughnessy, 2009). Bu bireylerin, bir işi sürdürebilecek sorumlulukta olmadıkları, insanlarla iletişim kuramadıkları ve kendilerine bir gelecek kuramayacakları düşüncesi hakimdir (Boekel ve ark. 2015; Blendon ve Young, 1998). Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin bu olumsuz kalıplarla nitelendirilmesi bağımlılığın kabullenilmesini güçleştirmekte, bireyi ve ailesini hastalığı saklamaya yönlendirmekte, aile fertleri arasındaki bağları zayıflatarak bağımlı bireyi ailesinin destek mekanizmalarından mahrum bırakmaktadır (Cunningham, Sobel ve Chow, 1993; Ritson 1999; Toronto Drug Strategy Implementation Panel, 2010). Öncelikle kendi aile üyeleri tarafından damgalanan bağımlı bireyler tedavi sürecinde sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından da olumsuz tutumlara maruz kalmakta ve reddedilmekte, bu ayrıştırıcı tutumların sonucunda da bağımlı bireylerin

tedaviye olan ilgisi azalmakta ve tedavi süreci olumsuz etkilenmektedir (Boekel ve ark. 2015; Meltzer, Suppes, Burns, Shuman, Orfanos, Sturiano ve Fins, 2013; Ronzani, Higgins ve Furtado, 2009; Weiss, Ramakrishna ve Somma, 2006). Toplum tarafından reddedilen ve sosyal statü kaybı yaşayan bağımlı bireyler, içe kapanma, düşük öz saygı ve depresyon gibi sorunlar yaşamakta, sosyal işlevsellikleri azalmakta, bu durum ailevi ve mesleki sorumlulukların yerine getirilmesini güçleştirmekte ve ekonomik kayba sebep olarak kişinin hayat standartlarını olumsuz etkilemektedir (Corrigan ve ark. 2009; Türkmen, Kumaşoğlu ve Akyol, 2015; Çam ve Ayakdaş Dağlı, 2017). Bu çerçevede madde bağımlılarına yönelik toplumun tutum ve davranışları bağımlılık sorununun tedavisinde ve bu sorunla mücadelede önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde bağımlılığın nedenlerine ve bağımlıların bu süreci nasıl yaşadıklarına ilişkin çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak bağımlılığın oluşmasında, gelişmesinde ve tedavi edilmesinde çok önemli bir rolü olan toplumsal alanın bilgisi sınırlıdır. Toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik tutumlarının ve bu tutumları etkileyen faktörlerin araştırılmasının bağımlılığın psiko-sosyal tedavi alanına katkı sağlayacağı ve yeni bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik davranışlarını ve bu davranışları etkileyen etmenlerin incelenmesi amacıyla yapılmış tanımlayıcı ilişkisel türde bir çalışmadır.

Araştırma, 1 Şubat 2019- 28 Mayıs 2019 tarihleri arasında Manisa il merkezinde gerçekleştirilmiş olup örnekleme oluşturmak için bilimsel araştırmalarda kullanılmakta olan EPI-3.03 programı kullanılmıştır. Manisa merkez nüfusu 2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verilerine göre 410.440 olarak belirtilmiş olup, en geniş örneklem büyüklüğü için beklenen frekans %50 kabul edilerek, ± 5 sapma ve %95 güven aralığına göre minimum örneklem büyüklüğü 384 olarak hesaplanmış, gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 396 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma gerçekleştirilmeden önce Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan onay alınmıştır.** Araştırma örnekleminin belirlenmesinde küme örnekleme yöntemi kullanılarak Manisa merkezde bulunan 57 mahallenin her biri küme olarak kabul edilmiş ve aralarından random olarak seçilen 8 mahallede araştırma yürütülmüştür.

Veri toplama aracı olarak literatürden faydalanılarak oluşturulmuş ve iki kısımdan oluşan anket formu kullanılmıştır. İlk kısımda katılımcıların, yaş, cinsiyet, eğitim, meslek gibi sosyal demografik özellikleri, bireylerin bağımlılık yapıcı madde kullanma durumlarını ve yakın çevresinde bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin varlığını belirlemeye yönelik 23 soru yer almıştır. İkinci kısımda ise ülkemizde, toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik tutumlarını inceleyen bir ölçek bulunamamış olmasından dolayı bu düşünce ve davranışları öğrenmek amacıyla literatürden faydalanarak oluşturulmuş 33 soruluk bir soru formu kullanılmıştır. Araştırmada tek bir yasadışı madde yerine tüm

** Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayı: 26.12.2018, E.59590 sayılı karar

yasadışı maddelerin bir arada ele alınması ve sadece Manisa ilinde uygulanması araştırmanın sınırlılıkları arasına dâhil edilebilir.

Araştırmada toplanan veriler SPSS 25.0 programıyla analiz edilmiş olup verilerin istatistiksel analizinde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Verilerin iç tutarlılık ve çarpıklık değerleri Lind ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen ± 2 değer aralığı dikkate alınarak incelenmiş, Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve bu incelemeler sonrasında verilerin normal dağılmadığı tespit edilmiş, istatistiksel analizlerde non-parametrik testlere gidilmiştir. Değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkiler ki-kare, Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis H testi kullanılarak incelenmiş, ilişkili bulunan değişkenlerin arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü ölçmek amacıyla da korelasyon ve regresyon testleri uygulanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan 396 kişinin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların, %56,1’inin (n=222) kadın ve %43,9’unun (n=174) erkek olduğu, en küçüğü 18 ve en büyüğü 82 yaşında olmak üzere çoğunluğu %41,7 (n=165) oranla 31-43 yaş arası ve %32,1 (n=127) oranla 18-30 yaş arası oluşturduğu, en yüksek oranlarla %46’sının (n=182) üniversite, %36,6’sının (n=145) ortaöğretim mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası evlidir ve %58’i (n=229) çocuk sahibidir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri (N=396)

Özellikler	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	222	%56.1
Erkek	174	%43.9
Yaş		
18-30 yaş arası	127	%32.1
31-43 yaş arası	165	%41.7
44-56 yaş arası	86	%21.7
57-69 yaş arası	15	%3.8
70-82 yaş arası	3	%0.8
Yaş Ort.± SS	36.8±11.4	
Ortanca(min-max)	35 (18-82)	
Eğitim Durumu		
Okuryazar	5	%1.3
İlköğretim mezunu	44	%11.1
Ortaöğretim mezunu	145	%36.6
Üniversite mezunu	182	%46
Lisansüstü	20	%5.1

Toplumun Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Tutum ve Davranışları: Manisa İli Örneği

Medeni Durum		
Bekar	140	%35.4
Evli	231	%58.3
Boşanmış/Ayrı yaşıyor	21	%5.3
Eş vefat	4	%1
Çocuğu Olma Durumu		
Var	229	%57.8
Yok	167	%42.2
Toplam	396	%100

*Ort.: Ortalama, SS: Standart Sapma

Katılımcıların yarısından çoğu Manisalı olmakla birlikte %16'sının (n=64) memuriyet tayini ile ve %15'inin (n=61) ekonomik sebepli göçle Manisa'ya yerleştiği tespit edilmiştir. Aylık gelir düzeyleri incelendiğinde çoğunluğunun %37 (n=145) oranıyla 3001-5000 tl arası ve %35 (n=138) oranıyla 15001-3000 tl arası aylık gelire sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir. Meslek gruplarına bakıldığında ise en yüksek oranlarla %36'sı (n=141) memur, %23'ü (n=91) işçi ve %12'si (n=49) ev kadınıdır.

Katılımcıların sigara ve alkol kullanma durumlarına bakıldığında %42'sinin (n=168) sigarayı hiç kullanmadığı ve %60,1'inin (n=238) alkolü hiç kullanmadığı tespit edilmiştir. Hem alkol hem de sigara kullanan 146 (%37), alkol kullanıp sigara kullanmayan 31 (%8) ve sigara kullanıp alkol kullanmayan 93 (%24) katılımcı olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra katılımcıların %95,7'sinin (n=379) hayatı boyunca hiç uyuşturucu madde kullanmadığı, %11'inin (n=44) ise ailesinde ve yakın çevresinde uyuşturucu madde kullanan birinin olduğu tespit edilmiştir. Ailede ve yakın çevrede kimin uyuşturucu madde kullandığına bakıldığında %6 (n=23) oranıyla en çok arkadaşlarının madde kullandığı bulunmuştur. Katılımcıların %6,3'ünün (n=25) ailesinde ve yakın çevresinde alkol veya madde bağımlılığı tedavisi görmüş birinin olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların, Yasadışı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Düşünce ve Davranışlarının Sosyo-demografik Değişkenlerle İlişkisi

Araştırma kapsamında katılımcıların yasadışı madde kullanan bireylere yönelik düşünce ve davranışlarının sosyo-demografik değişkenlerle nasıl ilişkilendiğine bakılmıştır. Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, ailesinde BYM kullanan birinin olması durumunda erkeklerin kadınlardan daha çok utanacağı (U=16379), BYM kullanan kişilerden kadınların daha çok korktuğu (U=15490) ve son olarak BYM kullanan kişileri tedavi olabilmesi için gerekli sağlık kuruluşlarına yönlendirmede kadınların daha özverili olduğu (U=17167) sonucuna ulaşılmıştır (p<0.05). Yine Mann Whitney U testi sonucunda, BYM kullanan bireylere yönelik bazı olumsuz tutum ve davranışların sıra ortalamalarının çocuk sahibi olan katılımcılarda daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<0.05). Çocuk sahibi olan katılımcıların madde kullananların topluma zararı olduğu (U=16845), serbest dolaşmamaları gerektiği (U=15441), kendi hayatları ile ilgili doğru kararlar alamadıkları (U=16815), bu bireylere anlayışlı ve hoşgörülü davranamayacakları (U=16355), bu bireylerin karakterlerinin zayıf

olduğu (U=16619) ve aile içerisindeki sorumluluklarını yerine getiremeyeceklerine (U=16232) yönelik düşünceleri, çocuk sahibi olmayan katılımcılara oranla daha yüksektir. Bu davranışlar üzerinde, çocuk sahibi olan kadın ve erkek katılımcılar arasında herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Katılımcıların eğitim düzeyleri ile bağımlı bireylere yönelik düşünce ve davranışları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda, katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe, bağımlı bireylere tedavi sürecinde yardımcı olabileceklerine yönelik puanlarının arttığı ($\chi^2 =12.379$), bu bireylerle iletişim kurmamaya çalışacaklarına yönelik puanlarının ise azaldığı ($\chi^2 =10.032$) tespit edilmiştir ($p<0.05$). Katılımcıların eğitim düzeyleri ile yasadışı madde kullanan bireylerle iletişim kurmak istememeleri arasındaki korelasyonun da negatif yönlü olduğu bulunmuştur ($r=-0,223$, $p<0,05$). Bağımlı bireylere tedavi sürecinde yardımcı olabilme düşüncesi üzerinde katılımcıların aylık gelir düzeylerinin de etkili olduğu ve aylık gelir düzeyi yükseldikçe bu bireylere yardım edebileceklerine yönelik puanlarının azaldığı tespit edilmiştir ($\chi^2 =24.828$, $p<0.05$). Tedavi sürecinde yardımcı olabilme düşüncesi ile aylık gelir düzeyi arasındaki korelasyonun negatif olduğu görülmüştür ($r=-0.413$, $p<0.05$). Regresyon analizi sonucunda da bu iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüş ve katılımcıların aylık gelir düzeyi yükseldikçe BYM kullanan bireylere tedavi sürecinde yardım edebileceklerine yönelik puanlarının azaldığı bulunmuştur ($R^2 = 0.051$, $p<0.05$). Aylık gelir düzeyinin etkili olduğu bir başka durum, katılımcıların ailesinde bağımlılık yapıcı madde kullanan birinin olması durumunda utanç duymalarıdır. Yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve katılımcıların aylık gelir düzeyi arttıkça, ailelerinde madde kullanan biri olması durumunda utanç duyacaklarına yönelik puanların da arttığı görülmüştür ($\chi^2=11.522$, $p<0.05$).

Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin toplum içinde serbest dolaşmaması gerektiği düşüncesi üzerinde yaş faktörünün etkili olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda, katılımcıların yaşları arttıkça, madde kullanan bireylerin toplum içinde serbest dolaşmaması gerektiğine yönelik puanlarının da yükseldiği görülmüş ($\chi^2=12.838$) ve aralarındaki korelasyonun pozitif olduğu bulunmuştur ($r=0,512$, $p<0,05$).

Katılımcıların, Yasadışı Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Olumsuz Düşünce ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Katılımcıların, yasa dışı bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik olumsuz düşünce ve davranışlarını etkileyen faktörleri ortaya koymak amacıyla sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanma durumları ile ailesinde ve yakın çevresinde alkol ve uyuşturucu madde kullanan, bağımlılık tedavisi görmüş bir yakını bulunması durumları araştırılmış ve bu değişkenlerin olumsuz düşünce ve davranışlarla nasıl ilişkilendiğine bakılmıştır.

1. Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanma Durumları

Tablo 2’de de görüleceği üzere yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda, hiç sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanmayan katılımcıların bağımlılık yapıcı madde kullanan bireyleri tehlikeli olarak nitelendirme durumlarına ait sıra ortalaması puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$).

Tablo 2: Katılımcıların Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanma Durumlarının Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireyleri Tehlikeli Olarak Nitelendirme Durumlarıyla İlişkisi

DEĞİŞKENLER	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Sigara Kullanma Durumu					
Hiç kullanmadım	168	227,98			
Yılda birkaç kez	45	178,40			
Ayda bir paket	19	225,53	5	31,634	0,000
Haftada bir paket	39	201,99			
Hemen hemen her gün bir pakete yakın	116	157,84			
Bıraktım	9	200,72			
Alkol Kullanma Durumu					
Hiç kullanmadım	238	217,26			
Yılda birkaç kez	105	177,84			
Ayda bir	30	147,42	5	21,073	0,001
Haftada bir	17	180,65			
Hemen hemen her gün	6	123,25			
Uyuşturucu Madde Kullanma Durumu					
Hiç kullanmadım	379	202,60	3	13,423	0,004
Birkaç kez kullandım	17	98,80			
Toplam	396				

Yasadışı madde kullanan bireylerin toplum içinde serbest dolaşmaması gerektiği (Sigara $\chi^2=14.997$, Alkol $\chi^2=17.923$, Uyuşturucu $\chi^2=26.062$), kendi hayatları ile ilgili doğru kararlar alamayacakları (Sigara $\chi^2=15.309$, Alkol $\chi^2=22.705$, Uyuşturucu $\chi^2=19.635$), ve suç işleme potansiyellerinin yüksek olduğu (Sigara $\chi^2=24.572$, Alkol $\chi^2=27.437$, Uyuşturucu $\chi^2=16.849$) yönündeki düşünceler ile katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanma durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$). Yapılan Kruskal Wallis H testinin sıra ortalamaları incelendiğinde, hiç sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanmayan katılımcıların olumsuz düşünce ve davranışlarına ait puanların daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde hiç sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanmayan katılımcıların yasadışı madde kullanan bireylerle arkadaş olmayı istememe (Sigara $\chi^2=17.466$, Alkol $\chi^2=24.762$, Uyuşturucu $\chi^2=20.400$), günlük aktiviteleri

gerçekleştirememeye (Sigara $x^2=16.725$, Alkol $x^2=29.632$, Uyuşturucu $x^2=21.304$), iletişim kurmamaya çalışma (Sigara $x^2=18.145$, Alkol $x^2=14.462$, Uyuşturucu $x^2=15.853$), ve bu bireylerden korkma (Sigara $x^2=35.880$, Alkol $x^2=41.105$, Uyuşturucu $x^2=16.468$), uzak durmaya çalışma (Sigara $x^2=12.705$, Alkol $x^2=18.735$, Uyuşturucu $x^2=12.420$) davranışlarına ait sıra ortalaması puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım sıklığı arttıkça bağımlılığı bir hastalık olarak algılama oranlarının azaldığı bulunmuştur (Sigara $x^2=12.922$, Alkol $x^2=12.902$, Uyuşturucu $x^2=19.010$).

Bunların yanı sıra, herhangi bir sıklıkla alkol kullanan ve uyuşturucu madde kullanmış olan katılımcıların, bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin herhangi bir işte çalışmaması gerektiği (Alkol $x^2=11.907$, Uyuşturucu $x^2=18.367$), madde kullanımının aile içindeki (Alkol $x^2=12.490$, Uyuşturucu $x^2=12.100$) ve iş yerindeki (Alkol $x^2=15.165$, Uyuşturucu $x^2=12.852$) sorumlulukları yerine getirmeye engel olduğu, madde kullananların psikolojik sorunları olduğu (Alkol $x^2=11.470$, Uyuşturucu $x^2=12.907$) yönündeki düşüncelerine ait puanların diğer katılımcılardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$).

2. Ailesinde ve Yakın Çevresinde Alkol Kullanan, Uyuşturucu Madde Kullanan ve Bağımlılık Tedavisi Görmüş Bireyin Varlığı

Katılımcıların bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik düşünce ve davranışlarını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla sorgulanan bir başka durum, ailesinde ve yakın çevresinde alkol kullanan, uyuşturucu madde kullanan ve bağımlılık tedavisi görmüş birinin varlığıdır. Tablo 3'de de görüleceği üzere yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, ailesinde alkol ve uyuşturucu madde kullanan, bağımlılık tedavisi görmüş biri bulunan katılımcıların madde kullanan bireylerin toplum içinde serbest dolaşmaması gerektiği yönündeki düşüncelerine ait sıra ortalamaları puanlarının diğer katılımcılardan daha düşük olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, ailesinde ve yakın çevresinde alkol, uyuşturucu madde kullanan ve bağımlılık tedavisi görmüş biri bulunan katılımcıların, madde kullanan bireylerin tehlikeli olduğu (Alkol kullanan; $U=15865$, Uyuşturucu kullanan; $U=3551$, Tedavi gören; $U=2547$), bu kişilerle arkadaş olmayı istemeyeceği (Alkol kullanan; $U=15691$, Uyuşturucu kullanan; $U=5053$, Tedavi gören; $U=3693$) ve iletişim kurmamaya çalışacağı (Alkol kullanan; $U=16221$, Uyuşturucu kullanan; $U=4998$, Tedavi gören; $U=2367$), ailesinde madde kullanan biri olması durumunda utanacağı (Alkol kullanan; $U=16794$, Uyuşturucu kullanan; $U=4988$, Tedavi gören; $U=3227$) ve bu kişilerden korktuğu (Alkol kullanan; $U=15640$, Uyuşturucu kullanan; $U=4228$, Tedavi gören; $U=2010$) yönündeki olumsuz düşünce ve davranışlarına ait puanlarının diğer katılımcılardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bunun yanı sıra yakın çevresinde uyuşturucu madde kullanan ve bağımlılık tedavisi görmüş biri bulunan katılımcıların kişilerin sorunları olduğu için madde kullandığı (Uyuşturucu kullanan; $U=6287$, Tedavi gören; $U=3331$), karakterlerinin gelişmemiş olduğu (Uyuşturucu kullanan; $U=4298$, Tedavi gören; $U=2017$), bu bireylerin maddeyi bırakacağına inanmadığı (Uyuşturucu kullanan; $U=6202$, Tedavi gören; $U=3538$) ve maddeyi bırakmak için tedavi olmak istemediklerine (Uyuşturucu kullanan; $U=5924$, Tedavi gören; $U=2904$) yönelik sıra ortalamaları puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Madde Kullanan Bireylerin Toplum İçinde Serbest Dolaşmaması Gerektiğine Yönelik Düşünceleri Etkileyen Faktörler

DEĞİŞKENLER	N	Sıra Ortalaması	U	z	p
Ailede ve Yakın Çevrede Alkol					
Kullanan Birinin Varlığı					
Var	198	181,78	16292	-2,988	0,003
Yok	198	215,22			
Ailede ve Yakın Çevrede					
Uyuşturucu Kullanan Birinin					
Varlığı					
Var	44	119,69	4276	-4,980	0,000
Yok	352	208,35			
Ailede ve Yakın Çevrede Alkol					
veya Uyuşturucu Bağımlılığı					
Tedavisi Görmüş Birinin Varlığı					
Var	25	109,56	2414	-4,127	0,000
Yok	371	204,49			
Toplam	396				

Tartışma

Araştırma çerçevesinde, BYM kullanan bireylere yönelik olumsuz tutum ve davranışları etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla 396 katılımcıdan elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Literatürde, BYM kullanan bireylere yönelik tutum ve davranışları etkileyen faktörleri değerlendiren çalışmalar son derece azdır. Bu nedenle elde edilen bazı verileri birebir karşılaştırma olanağı bulunamamıştır.

Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik düşünce ve davranışlar üzerinde cinsiyetin önemli bir etken olmadığı tespit edilmesinin yanı sıra ailesinde madde kullanan birinin olması durumunda erkeklerin kadınlardan daha çok utanacağı, madde kullananlardan kadınların daha çok korktuğu ve bu kişileri gerekli sağlık kuruluşlarına yönlendirmede kadınların daha özverili olduğu sonucuna varılmıştır. Literatürde bu sonuçları destekleyen bir çalışmaya rastlanılamamış, Tansel (2006) tarafından üniversite öğrencilerine yapılan bir çalışmada kadınların erkeklere oranla BYM kullanan bireylere yönelik olumsuz tutumlarının daha yüksek olduğu, Ganji Gargari (2015) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise erkeklerin olumsuz tutumlarının kadınlara kıyasla daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Katılımcıların ailesinde ve yakın çevresinde alkol ve uyuşturucu madde kullanan, bağımlılık tedavisi görmüş birilerinin bulunması, BYM kullanan kişilerle arkadaş olabilme, sohbet edip

ilişki kurabilme ve günlük aktivitelerini gerçekleştirebilme oranlarını artırmaktadır. Konuyla ilgili araştırmalarda, yakın çevresinde bağımlılık yapıcı madde kullanan birileri olmayan katılımcıların bu bireylerle yakından ilişkili olan katılımcılara kıyasla daha fazla sosyal mesafe oluşturduğunu destekler niteliktedir (Boekel ve ark. 2015; Ganji Gargari, 2015).

Hiç sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanmamış olan katılımcıların, madde kullanan bireyleri toplum için tehlikeli olduğu, saygısız olduğu, kendi hayatları ile ilgili doğru kararlar alamadıkları, ailesinde BYM kullanan biri olsa utanacağı ve suç işleme potansiyellerinin daha yüksek olduğu şeklindeki düşüncelerinin diğer katılımcılardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bağımlılık yapıcı madde kullanımında benzer deneyimleri yaşayan insanların empati duyma olasılıklarının daha yüksek olduğu ve bundan dolayı insanları etiketleme oranlarının daha düşük olduğu düşünülmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar da bu durumu desteklemektedir (Toronto Drug Strategy Implementation Panel, 2010). Katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanma sıklıkları arttıkça BYM kullanımını bir hastalık olarak görme oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin, bağımlı olduklarını ve bağımlılığın bir hastalık olduğunu kabul etmeme durumlarını açıklar niteliktedir.

BYM kullanan bireylere yönelik bazı olumsuz tutum ve davranışların, çocuk sahibi olan katılımcılarda (%58, n=229) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çocuk sahibi olan katılımcıların BYM kullananların topluma zararı olduğu, serbest dolaşmamaları gerektiği, kendi hayatları ile ilgili doğru kararlar alamadıkları, bu bireylere anlayışlı ve hoşgörülü davranamayacakları, bu bireylerin karakterlerinin zayıf olduğu ve aile içerisindeki sorumluluklarını yerine getiremeyeceklerine yönelik düşünceleri çocuk sahibi olmayan katılımcılara oranla daha fazladır. Çocuk sahibi olan katılımcıların bu olumsuz tutumunun, alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması ve küçük yaşlara kadar inmesiyle birlikte ebeveynlerin, çocuklarının bağımlı olmalarından korkuyor olması durumuyla açıklanabilir.

Araştırma kapsamında, katılımcıların eğitim durumlarının bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik düşünce ve davranışlar üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Yalnızca, eğitim seviyesi yükseldikçe katılımcıların madde kullanan bireylerin kendi hayatları ile ilgili doğru kararlar alamadıkları, bu kişilere iletişim kurmamaya çalıştıklarına yönelik puanların azaldığı ve tedavi sürecinde bu kişilere yardımcı olabileceklerine yönelik puanların da arttığı bulunmuştur. Arıkan ve arkadaşları (2015) tarafından alkol ve madde bağımlıları ile bağımlı yakınlarının etiketlemelerine yönelik yapılan bir çalışmada ise eğitim seviyesi düştükçe etiketlemelerin arttığı belirtilmektedir.

Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylerin suç işleme potansiyeli yüksek kişiler olarak nitelendirilmeleriyle katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanma durumlarının ilişkili olduğu; sigara, alkol ve uyuşturucu kullanan katılımcıların bu konudaki olumsuz tutumlarının daha az olduğu görülmektedir. İlgili literatür taranmış, bu tutumları etkileyen faktörlere yönelik bilgilere ulaşılamamıştır; ancak Ahern ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan bir araştırmada, yasa dışı madde kullanan kişilerin suç sayısının artmasının, bu maddeleri kullanan bireylere yönelik damgalama ve ayrımcılığın artmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, yasa dışı madde kullanan bireylerin damgalandıkça suç işleme oranlarının arttığı ve suç işleme oranları arttıkça damgalamanın arttığı bir döngünün var olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen genel sonucun aksine katılımcıların, bağımlılık yapıcı madde kullanan bireyleri tedavi olabilmesi için sağlık kuruluşlarına yönlendirebileceğine ve tedavi sürecinde bu bireylere yardım edebileceğine yönelik düşüncelerini, alkol ve uyuşturucu madde kullanma durumlarının, yakın çevresinde alkol ve uyuşturucu madde kullanan ve bağımlılık tedavisi görmüş birinin olması durumlarının etkilemediği bulunmuştur. Bağımlı bireylere yönelik, katılımcıların olumsuz düşünce ve davranışlarını etkileyen birçok faktör olmasına rağmen, bağımlılığın tedavi edilmesi noktasında katılımcıların özverili oldukları söylenebilir. Bu sonuç konuyla ilgili yapılan çalışmalarını destekler niteliktedir (Ögel, 2002).

Sonuç ve Öneriler

Madde bağımlılığı hastalığı, yalnızca bireysel çıktıları olmayan, toplumla ve toplumsal yapılarla etkileşim içinde olan çok boyutlu bir halk sağlığı sorunudur. Bundan dolayı toplumun bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik düşünce ve davranışları bağımlılık tedavisinin etkinliği açısından son derece önemlidir. Araştırmanın bulguları incelendiğinde, toplumun madde bağımlılığı ile ilgili bilgisi ve bilinci arttıkça bu bireylere yönelik ayırıştırıcı davranışlarının azalacağı düşünülmektedir. Bu nedenle madde kullanımının nedenleri, sonuçları ve bağımlılığın tedavi süreçleri hakkında topluma eğitimler verilmelidir. Bunun yanı sıra bağımlı bireylerin hak ve hizmetlere erişiminin kısıtlanmamasına ve toplumsal işlevlerini yerine getirebilmelerine destek olacak sosyal politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca bu çalışma konusunun ulusal ölçekte yapılması ve bağımlı bireylere yönelik olumsuz düşünce ve davranışların boyutunun ölçülmesi, bu konuda alınacak önlemlerin ve yapılacak politikaların oluşturulması açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Ahern J, Stuber J., Galea S. (2007). Stigma, discrimination and the health of illicit drug users. *Drug Alcohol Depend*, 88, 188–96.
- Akgül A, Kaptı A. (2010). Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadele Politikası: Politika Süreç Analizi. İçinde: Özeren S, Sözer MA, Demir OÖ, (eds.). *Yerelden Küresele Sınırşan Suçlar*. Polis Akademisi Yayınları: Ankara, 75-99.
- Arıkan Z, Genç Y, Etik Ç, Aslan S, Parlak İ. (2015). Alkol ve Diğer Madde Bağımlılıklarında Hastalar ve Yakınlarında Etiketleme. *Bağımlılık Dergisi*, 5, 52-56.
- Blendon, RJ. Young, JT. (1998). The Public and the war on illicit drugs. *Jama*, 279(11), 827-832.
- Bookel L, Brouwers E, Weeghel J, Garretsen H. (2015). Comparing stigmatising attitudes towards people with substance use disorders between the general public, GPs, mental health and addiction specialists and clients. *International Journal of Social Psychiatry*, 61(6), 539-549.
- Corrigan PW, Kuwabara SA, O'Shaughnessy J. (2009). The public stigma of mental illness and drug addiction: Findings from a stratified random sample. *Journal of Social Work*, 9, 139-147.

- Cunningham JA, Sobel LC, Chow VMC. (1993). What's in a label? The effect of substance types and labels on treatment considerations and stigma. *Journal of Studies on Alcohol*, 54(6), 693-699.
- Çam O, Ayakdaş Dağlı D. (2017). Alkol Bağımlılarında İçselleştirilmiş Damgalama, Suçluluk ve Utanç Duyguları. *Bağımlılık Dergisi*, 18(4), 145-151.
- Ganji Gargari S. (2015). Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Üç Farklı Fakülte Öğrencilerinin Alkol ve Madde Bağımlılığına Yönelik Damgalamaları. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Yusuf Alper), İzmir.
- Husak DN. (2004). The moral relevance of addiction. *Substance use and misuse*, 39(3), 399-436.
- Karataşoğlu S. (2013). Sosyal Politika Boyutuyla Madde Bağımlılığı. *Türk İdare Dergisi*, 476: 321- 352.
- Köknel Ö. (1988). Bağımlılık: Alkol ve Madde Bağımlılığı. 1. basım. Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Lind DA, Marchal WG, Wathen SA. (2006). *Basic statistics for business and economics (Fifth edition)*. McGraw-Hill Companies: United States.
- Link BG, Phelan JC, Bresnahan M, Stueve A, Pescosolido BA. (1999). Public conceptions of mental illness: labels, causes, dangerousness, and social distance. *American Journal of Public Health*, 89, 1328-1333.
- Meltzer EC, Suppes A, Burns S, Shuman A, Orfanos A, Sturiano CV, Fins JJ. (2013). Stigmatization of substance use disorders among internal medicine residents. *Substance Abuse*, 34(4), 356-362.
- Ögel K. (2002). Türkiye'de Madde Bağımlılığı. 2. Basım. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Ritson EB. (1999). Alcohol, drugs and stigma. *International Journal of Clinical Practice*, 53(7), 549-551.
- Ronzani T, Higgins Biddle J, Furtado E. (2009). Stigmatization of alcohol and other drug users by primary care providers in Southeast Brazil. *Social Science & Medicine*, 69, 1080-1084.
- Room R, Rehm J, Trotter II RT, Paglia AU, Üstün TB. (2001). Cross-Cultural Views on Stigma, Valuation, Parity, and Societal Values Towards Disability. In: Üstün TB, Chatterji S, Bickenbach JE, Trotter II RT, Room R, Rehm J, Saxena S, (ed.). *Disability and culture: universalism and diversity*. Hogrefe & Huber Publishers: Seattle, 247-291.
- Tansel B. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Emel ÜLTANIR). Mersin.
- Tamer M, Aydın C. (1998). Ergenlikte Madde Kullanımı. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*, 1 (2), 305-321.
- Toronto Drug Strategy Implementation Panel. *Stigma, Discrimination and Substance Use: Experiences of people who use alcohol and other drug in Toronto*. September 2010.

https://www.toronto.ca/wpcontent/uploads/2018/01/93e2stigmadiscrim_rep_2010_aoda.pdf Erişim Tarihi: 08.04.2019

TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi). Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılık İle Mücadele. 2018 Türkiye Raporu. Ankara: TUBİM

Türkmen SN, Kumaşoğlu Ç, Akyol T. (2015). Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) Biriminde Yatan Bireylerde İçselleştirilmiş Damgalama ve Yaşam Kalitesi. Bağımlılık Dergisi, 16(4), 182-191.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report. New York; 2016.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report. Vienna; 2018.

Weiss MG, Ramakrishna J, Somma D. (2006). Health-related stigma: rethinking concepts and interventions. Psychology Health Medicine, 11, 277-87.